

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 72 Ağustos 2020 & Volume: 13 Issue: 72 August 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NE GÖRE RUM EYALETİ'NDE YAŞANAN EŞKIYALIK OLAYLARI* *BANDITRY EVENTS IN THE PROVINCE OF RUM ACCORDING TO THE MUHIMME BOOK NUMBERED 78*

Gizem Zeynep ÇAĞLAR**

Öz

Eşkıyalık olayları tarih boyunca birçok devlette görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin belirli bir döneminde de vuku bulmuştur. Araştırmamızın esas kaynağı olan 78 Numaralı Mühimme Defteri Osmanlı merkez eyaletlerinde yaygın bir şekâvetin yaşandığı 1609-1610 yıllarında kayda geçen hükümleri ihtiva etmektedir. Çalışmamızda defterde yer alan Rum Eyaleti'ne ait eşkıyalıkla ilgili hükümler incelenmiş ve eyaletteki şekâvetin mahiyeti ortaya konmuştur. Ela alınan hükümler kapsamında eşkıyalık hareketleri Celâli taifesinin eşkıyalıkları, ehl-i örf ve ehl-i şer zümrelerinin şekâveti gibi farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Celâli grupları yağmalama, darp etme, katletme suretiyle halka zulümde bulunmuşlardır. Kale muhafızlığından beylerbeyliğine uzanan görevlerde bulunan ehl-i örf mensupları ve devletin eğitim ve yargı teşkilatını oluşturan ehl-i şer kesimi de mevcut otorite boşluğundan yararlanmışlardır. Ehl-i örf zümresi doğrudan veya eşkıyalarla ittifak halinde halka karşı usulsüz vergi ve akçe toplama, yağma, darp, katl gibi eziyetlerde bulunmuşlardır. Ehl-i şer kesimi ise vergi toplama ve yargılama görevlerini suistimal ederek halkı mağdur etmiştir.

Anahtar Kelimeleri: Rum Eyaleti, Mühimme Defteri, Eşkıya, Zulüm, Ceza.

Abstract

Banditry Events took place in a certain period of the Ottoman State, as many states have seen throughout history. The main source of our research, No. 78 Muhimme Book, covers the provisions that were recorded in 1609-1610 in which there was a common bandit movement in the Ottoman central provinces. In our study, the provisions of banditry belonging to the Rum State in the book were examined and the quality of the bandit movement in the province was revealed. Within the scope of the examined provisions, banditry movements were evaluated under different headings such as banditry of Celâli Team, rogue movements of ehl-i orf and ehl-i ser emeralds. Celâli groups persecuted the people by marauding, battering and massacring. Members of the Ehl-i orf who served in the posts ranging from fortress guards to state administrators and the Ehl-i ser section, which constitutes the education and judiciary of the state, also benefited from the existing authority vacuum. The Ehl-i orf group made torture such as collecting irregular taxes and money, marauding and battering in conjunction with bandits. On the other hand the, Ehl-i ser section, has neglected the public by ignoring the duties of tax collection and judgment.

Keywords: Rum Province, Muhimme Book, Bandit, Persecution, Punishment.

* Bu Makale Yazarın Hazırladığı "78 Numaralı Mühimme Defteri'ne Göre Rum Eyaleti" Başlıklı Yüksek Lisans Tezinden Üretilmiştir.

** Gazi Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, gizemzeynepcaglar@hotmail.com

Giriş

Eşkiya kelimesi, bedbaht, bahtsız, günahkâr asi gibi anlamları olan şâki sözcüğünün çoğuludur (Bardakoğlu, 1995, 463). Ayrıca Osmanlı kayıtlarında kullanılan Celâli, harâmi, haydut, uğru gibi kelimeler de eşkiya tabirinin karşılığıdır (İlgürel, 1995, 467). Eşkiyalar ve eşkiyalık faaliyetleri tarih boyunca her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de zaman zaman görülmüştür. Osmanlı ülkesinde yaşanan eşkiyalık hareketleri pek çok nedenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Kıtık, savaş ve bedelli alımlar merkez eyaletlerde örneğine rastlanmamış bir eşkiyalıya ve kargaşaya yol açmıştır (White, 2013, 207). Akdeniz coğrafyasında yaşanan yüksek nüfus artışı (Braudel, 1989, 273) Osmanlı ülkesinde görülen iktisadî darlık da içtimâî sarsıntılara (Akdağ, 1958, 53) ve beraberinde eşkiyalığa sebep olmuştur. Eşkiya grupları çeşitli kişilerden oluşmuştur. 16. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da bulunan bazı asiler küçük çeteler durumundayken yüzyıl sonlarına doğru bozulan iktisadî ve siyasi şartların etkisiyle ortaya çıkan yersiz ve yurtsuz eşkiya öbekleri büyük eşkiya topluluklarının habercisi oldular. Timarını terkeden sipahiler, savaş zamanı orduya alınıp daha sonra işsiz kalan silahlı sekbanlar, vergilerini ödemek istemeyen aşiretler eşkiya gruplarını meydana getirdiler (İlgürel, 1995, 467).

Rum Eyaleti'ndeki eşkiyalık hareketlerine geçmeden önce eyalet hakkında da kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Rum sözcüğü Roma kelimesinden gelmekte olup erken dönemlerde Araplar tarafından Doğu Roma'yı yani Bizans'ı tanımlamak için kullanılmıştır. Türkiye Sulçukluları Devrinde Anadolu'nun orta ve kuzey kısımları daha sonraki zamanlarda ise Anadolu'nun geneli için kullanılan bir tabir haline gelmiştir (Baykara, 1988, 23). Osmanlılar 15. asırdan sonra Anadolu'nun bütününe "iklim-i Rum, memleket-i Rum" Amasya, Tokat ve Sivas'ı içine alan bölgeye de "Rumiyye-i suğra" ismini vermiştir. 1413 senesinde ise Rum Eyaleti teşekkül etmiştir (Açıkel, 2008, 225-226). 1609-1610 tarihlerinde Rum Eyaleti Bozok, Sivas, Divriği, Amasya, Çorum, Canik ve Arapgir sancaklarından müteşekkildir (Ayn-i Ali, 1964, 25-32). İlerleyen dönemlerde Rum Eyaleti yerine Sivas Eyaleti isminin kullanıldığı da görülmektedir. Mustafa B. Mustafa'nın istinsah ettiği 1653 tarihli risalede mezkûr eyalet Sivas Eyaleti adıyla zikredilmiştir (Şahin, 1979, 914).

Araştırmamızın esas kaynağı durumundaki 78 Numaralı Mühimme Defteri 1609-1610 yıllarını kapsamakla beraber muhtevası itibariyle çeşitli şikayetleri içermektedir. Zikredilen defterde yer alan Rum Eyaleti'ne ait hükümlerin incelenmesi sonucunda Celâli, ehl-i örf ve ehl-i şer zümrelerinin yaptığı eşkiyalıklar ve aldıkları cezalar dönemin şartları çerçevesinde incelenecektir.

1. Celâli Taifesinin Şekâveti

Celâli tabiri, esasen 16. yüzyıl başlarında isyan eden Bozoklu Celâl ile ilgili olmakla beraber 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı idaresine karşı Anadolu'da vuku bulan isyanların genel adıdır (İlgürel, 1993, 252). Ayrıca Celâli İsyancıları yalnızca Türk unsura ait sosyal bir meseledir (Akdağ, 1946, 23). Celâlilerin amacı muhtemelen kendilerini ve maiyetindekileri tekrar Osmanlı sistemine dahil edebilmek için onlara baskı yapabilecekleri belirli yerlerde hakimiyet kurmaktır. Canbuladoğlu Ali Paşa'nın Suriye'deki faaliyetleri gibi farklı bir devlet kurmaya çalışmadılar (Griswold, 2011, 244). İsyancıların sancak beyliği gibi makamlara geldiklerinde bağımsızlıklarını ilan etmemeleri, para bastırmamaları, yeni bir devletin kuruluşunu belirtecek öteki faaliyetlere girişmemeleri onların gerçek niyetini göstermektedir (Acun, 2002, 698).

17. asır Osmanlı Devleti'nde büyük çaplı Celâlilerin teşekkül ettiği bir dönemdir (Uluçay, 1958, 87). Anadolu'da alevlenen Celâli İsyancıları Kuyucu Murat Paşa tarafından bastırılmış (İşbilir, 2002, 507-508) son büyük Celâli üzerine yaptığı seferden başarıyla dönmesi üzerine bu zaferin simgesi olarak Sultan Ahmed Cami inşasına başlanmıştır (Griswold, 2011, 249).

Kuyucu Murat Paşa'nın son büyük eşkiyayı tenkiliyle isyanların bittiği varsayılsa da mühimme kayıtlarından da görüleceği üzere çeşitli yerlerde Celâli faaliyetleri devam etmiştir.

Rum Eyaleti'nde bulunan Celâlilerin eşkiyalığı genellikle halka yönelik olmuştur. Yağma, gasp, darp hatta katl suretiyle zulümde bulunmuşlardır. Bu hususla ilgili paylaşacağımız ilk hükümde; Amasya, Havza, Gümüş bölgelerinde sakin olan Derviş, Deveci Mehmed, Sarvan Mehmed, Topal Hasan ve Kenan'ın eşkiyalık yaptıkları, reyanın eşyasını ve erzağını yağmaladıkları için şikayet edildikleri görülmektedir. Şikayet üzerine mezburların yakalanmaları ve şeriata uygun cezalandırılmaları emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.237, h.625). Bir diğer hükümde ise eşkiyaların yağma yapmalarının yanı sıra cinayet işledikleri bilgisi de yer almaktadır. Amasya'da bulunan Hasan isimli şahıs mektup yazmış ve babası Hüseyin'in dört atlı tarafından öldürülüp, erzaklarının ve hayvanlarının yağmalanarak satıldığını belirtmiştir. Gönderilen hükümde; katledenlerin kethüda aracılığıyla ele geçirilmeleri emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.690, hkm.1791).

Celâli taifesinin duydukları garazla hasım oldukları yeniçerilerin yaşadığı yeri tahrip ettiği de olmuştur. Tibet Köyünde oturan Çalık, Kör, Timurhan, Mustafa, Arap, Memioğlu Mustafa ve Veli isimli eşkıyaların 40-50 atıyla köyleri zapt edip zorla erzak aldıktan sonra hasım oldukları yeniçerilerin yaşadığı köyü yağmalaması, köy halkından bazı kişileri kaçırmaları eziyet etmeleri üzerine yakalanmaları ve mahkemeye çıkarılmaları emredilmiştir (BOA. MD.Nr.78, s.721, hkm.1878).

Celâli taifesinin yaşayabilecekleri veya saklanabilecekleri palanka ve kale inşa ettiklerini de görmekteyiz. Palanka, ağaç ve topraktan yapılmış hendekle çevrilmiş hisarcıktır (Sami, 2009, 346). Arapgir’de yaşayan Bostancıklı Veli ve Bektaş Çavuş isimli eşkıyaların maiyetindeki sekban ve atlılarla palanka bina yaparak yoldan geçenleri ve tacirleri yağmalaması nedeniyle mahkemeye çıkarılmaları, sığındıkları palankaların ise reyaya zararı varsa tahrip edilmesi istenmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.649, hkm.1679).

Kale ise stratejik bir noktayı veya geçidi korumak için inşa edilen askeri yapıdır (Eyice, 2001, 234). Çorum’da görülen Musa isimli eşkıyanın en az elli kişiyi öldürüp eşyalarını ve erzaklarını çalması, yaptığı pekçok zorbalıktan sonra bir tepeye inşa ettiği kaleye yetmiş- seksen sekbanla yerleşmesi ve halkın mahsüllerine el koyarak onları sıkıntıya sokması üzerine cezalandırılması emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.196, hkm.507). Benzer içerikli bir hükümde ise Rum Eyaleti’nin bazı karye ve nahiyelerinde kaleler inşa eden, yolcuları yağmalayan, halkı küçük düşürücü hareketlerde bulunan, tüm şehre eziyet eden atlı eşkıyaların yakalanması ve söz konusu kalelerin ortadan kaldırılması emrolunmuştur (BOA.MD.Nr.78, s.615, hkm.1587).

Eşkıyalara yardım eden halktan kişilerin olduğu da mühimme kayıtlarında mevcuttur. Divriği Hamaraham köyünde oturan Beki ve Serkis isimli zimmilerin eşkıya ile birlik olmaları ve halka zulümde bulunmaları şikayet konusu olmuştur. Öyle ki halk zimmilerin eziyetine daha fazla dayanamayarak köylerini terk etmiştir. Daha önce de eşkıyalıktan ceza alan bu kişilerin yakalanmaları ve mahkemeye çıkarılmaları emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.422, h.1082). Önemli bir yol üzerinde olan Darende’de ise yüz yirmi köylünün kaledeki hisar erleriyle ittifak yapması, Celâlilerle birlik olması, halkı, tüccarları hatta dergah-ı mualla çavuşunu öldürmeleri sebebiyle divâna şikayet mektubu gelmiştir. Cevaben gönderilen hükümde; cinayet işleyenlerin ordu önünde hazır olmaları, bahsi geçen diğer kişilerin de yaşadıkları yerlere dönmeleri emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s. 454, h.1169).

2. Ehl-i Örf Zümresinin Şekâveti

Ehl-i örf sınıfı Osmanlı Devleti’nde padişahın icrai, idari ve askeri yetkilerini temsil eden, ulema dışında kalan görevlilerdir. Seyfiye ricali olarak da bilinen ehl-i örf sınıfı daha çok kul menşei olan ve Enderun veya Acemi Oğlanları Mektebi’nde eğitim görerek sipahilikten, asesbaşılığa, kethüdalığa ve sadrazamlığa kadar yükselebilen yöneticilerden meydana geliyordu (İpşirli, 1994, 519). Bu sınıf mensuplarının bazı vergilerden muaf tutulması onları halktan ayıran belli başlı vasıflardan olmuştur (İnalçık, 1959, 595). Ehl-i örf kesiminin görevleri arasında kırsal bölgenin güvenliğini sağlamak, suçluları kovuşturmak, köylere ait hüküm ve fermanların uygulanmayı gerektiren emirlerini icra etmek vardı (Akdağ, 1995, 243).

Devletteki otorite boşluklarını değerlendiren ehl-i örf mensuplarının halka zulümde buldukları kayıtlarda mevcuttur. Bazı görevliler doğrudan yağma ve gasp faaliyetlerinde bulunurken bazıları ise eşkıyalarla ittifak halinde olmuşlardır. Görevlerini suistamal ederek reyayı mağdur eden ehl-i örf mensupları da vardır.

Yeniçeri ocağından olan Rıdvan ve Hasan’ın, Timar erbabı Hızır ve Satılmış’ın tarlalarını zorla alması ve Tokat halkına taaddide buldukları suçlamalarıyla şikayet edilmeleri üzerine söz konusu şahısların muhakeme edildikten sonra gereken cezayı almaları emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.162, hkm.414). Sağ ulufecilerin 19. bölüğünden olan ve Tokat’ta oturan Emrullah oğlu Mustafa’nın şekâvette bulunduğu için divâna şikayet edilmesi üzerine yakalanması ve gereğinin yapılması emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.271, hkm.716). Yeniçeri ocağının süvari kısmından olan Deli Rıdvan ve İnce Mehmed’in yoldan geçenleri öldürüp eşyalarını çalması, ailelerine ve hayvanlarına saldırması taraftarları Kör Mehmed ve Abdî’nin ise ehl-i şer mensubu kadının evini talan etmesi nedeniyle yakalanmaları ve kethüda aracılığıyla haklarından gelinmesi istenmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.351, hkm.910).

Tımarlı sipahilerin de şekâvette buldukları kayıtlara geçmiştir. Sivas sancığında 2700 akçe tımarı olan Sipahi Mehmed’in reyanın hanelerine girip zahiresini yağmaladığı hatta Celâli isminin arkasına gizlenip cinayetler işlediği için sadır olan hükümde; tımarının elinden alınması ve muhakeme edilmesi istenmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.363, hkm. 939).

Ehl-i örf zümresine mensup bazı görevliler ise şekâvette buldukları için ceza aldıkları halde eşkıyalık faaliyetlerine devam etmişlerdir. Konuya örnek teşkil eden bir hükümde; Divriği alaybeyi Mahmud ve babasının hırsızlık ve çapulculuk nedeniyle hapsedildikleri ancak bir yolunu bularak kaçtıkları ve zulme devam ettikleri belirtilmiştir. Şikayete konu olan şahısların yakalanmaları ve cezalandırılmaları emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.19, hkm.47). İncelediğimiz farklı bir hükümde de hakkından gelmesi emredildiği halde Sivas yöresinde eşkıyalığa devam eden Sipahi Recep'in yakalanması ve yeniden mahkemeye çıkarılması emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.69, hkm.183).

Seyfiye ricali sık sık devre çıkma, lüzumsuz akçe ve vergi toplama suretiyle görevlerini suistimal etmişlerdir. Devre çıkma, taşrada görev yapan ehl-i örf mensuplarının güvenliği sağlamak, merkezden gelen emirleri yerine getirmek ve bazı mali meseleleri halletmek veya teftişte bulunmak amacıyla zaman zaman kendi idari bölgelerini dolaşmalarıdır. Ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru devletin içinde bulunduğu umumi bir zaafın sonucu olarak beylerbeyi, sancak beyi, kadı gibi yüksek idareci zümrenin geçinebilmek ve kapı halkının ihtiyaçlarını karşılamak için sık sık devre çıkıp "salgun" adı altında çeşitli vergiler koymaları, zorla para toplamaları, devre çıkma tabirini zulme ve suistimale dönüştürmüştür (Emecen, 1994, 250-251). Öyleki devre çıkılmadığında bile reayadan devriye ücreti talep edilmiştir. Halk gerçekten devre çıkıldığında daha çok zulüm göreceğinden düşündüğünden istemeyerek de olsa talep edilenleri yerine getirmiştir (Beşirli, 2007, 407).

Rum Eyaleti'nde de devre çıkma adı altında halkın mağdur edildiği zamanlar olmuştur. Amasya sancağında bulunan kadılara gönderilen hükümde; beylerbeyi ve sancakbeyinin adamlarıyla birlikte devre çıkması, gittiği köylerdeki halktan bedelsiz bir şekilde çeşitli erzaklar alması, usulsüz akçe toplaması üzerine reayaya zulmetmemeleri emredilmiştir. Ancak emre karşı gelen sancak beyi Mustafa'nın devriyeden dönmemesi ve eziyetlerini bitirmemesi nedeniyle zulümlerin durdurulması ve suçlularının isimlerinin merkeze bildirilmesi emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.72, hkm.190).

Askeri sınıfın bazı mensupları ise eşkıyalar ile ittifak yaparak ya da onlara muavenet ederek halka zulmedilmesine sebep olmuşlardır. İlgili hükümde; Çorum mutasarrıfı İbrahim ve kethüdasının bir süre önce ortadan kaldırılan Yusuf Paşa'nın yanından gelen Mustafa adlı eşkıyayı koruma altına aldığını ve reayaya zulümde bulunduğunu okumaktayız. Halk yolladığı arzuhalde; İbrahim'in ve kethüdasının zorla eşya ve para topladığını, söz konusu mahallenin padişah hası ve Medine Vakfı serbesti zeameti özelliklerine sahip olması nedeniyle yerel görevlilerin müdahalede bulunması için ellerinde yeterince emir bulunduğunu fakat şekâvetin sonu gelmediğini belirtip yardım talep etmişlerdir. Bu sebeple zulmün sona ermesi için tekrar hüküm gönderilmiştir (BOA. MD. Nr.78, s.128, hkm.336). Canik Beyine yazılan hükümde ise tımarlı sipahi Topal Mustafa'nın subaşılarda ve eşkıyalarla ittifak halinde olması ve nedensiz yere reayanın hayvanlarını, parasını alması üzerine suçlu olanların cezalandırılması emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.746, hkm.1944).

Eşkıya ile bir bağlantısı olmadığı halde iftiraya uğrayanlar da olmuştur. Bu konuyla ilgili hükümde; Tımar sahibi Mehmed'e Celâliyle birlik olduğu ve haneleri yağmaladığı şeklinde asılsız suçlamalarda bulunduğu, hakkında yalancı şahitler tutulduğu bildirilip olayın incelenmesi ve suçluların mahkemeye çıkarılması emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.849, hkm.3012).

Eyalette yaşayan bazı sair eşkıyalar ise kendilerini ehl-i örf mensubuymuş gibi göstermiş ve halka muhtelif kötülüklerde bulunmuşlardır. Tokat'ta yaşayan Ömer ve Hüseyin isimli eşkıyaların Acemi oğlan namıyla reayaya taaddide bulunduğu, Lavres isimli keşişin eşyasını, erzağını yağmaladığı için ele geçirilmesi ve mahkemeye çıkarılarak gereğinin yapılması emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.308, hkm.807). Tokat Kalesi'nde bulunan Gedik Ali ve Topal Mehmed adlı zorbaların ise yeniçeri zümresinden olduklarını söyledikleri ancak fesat insan oldukları, kadınları taciz ettikleri, tacirleri öldürüp mallarını çaldıkları, kanuna muhalif faaliyetleri sonlandırmadıkları bildirildiğinden yakalanmaları ve muhakeme edilmeleri emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.550, hkm.1412).

3. Ehl-i Şer Zümresinin Şekâveti

İlmiye sınıfı, medreseden mezun, devletin önemli kadrolarında görev alan Müslüman ve çoğunlukla Türklerden oluşan meslek grubudur (Kılıç, 2008, 153). Bu meslek grubu geleneğini, yetki ve imtiyazlarını iyi koruyan bir anlayışa sahipti ve bazı belirleyici aşamalardan geçerek varlığını asırlarca sürdürmüştü (İpşirli, İlmiye, 2000, 141). Ancak askerilerin diğer sınıfları görevlerini kötüye kullanarak servet kazanma işlerine girişmişken ehl-i şer de bu olaylardan uzak kaldığı söylenemez (Akdağ, 1995, 251). İncelediğimiz hükümlerde de ehl-i şer kesimi içerisinde olan kadıların şekâvet olaylarına rastlanılmıştır. Osmanlı Kadısı İslam devletleri içinde özgün bir yeri olan adliye ve mülkiye görevlisidir (Ortaylı, 2001, 69). Halk arasındaki

anlaşmazlıkları çözme, suçluları şeri hukuka göre yargılama gibi yetkileri olan kadıların bozulan Osmanlı düzeni içerisinde görevlerini suistimal etmek suretiyle halka zulümde buldukları mühimme defterlerine yansımıştır.

Birbiriyle bağlantılı iki hükümde; Havza ileri gelenleri ve halkı divana mektup yazıp; Havza Kadısı Uzan Ali'nin eşkıyalarla ittifak içinde olduğunu, fakir halka para cezası yazdığını, reayadan lüzumsuz vergi ve bedelsiz erzak aldığını, suçluları uygun olmayan yerlerde muhakeme ettiğini bildirmiş ve şikayetçi olmuşlardır. Verilen cevapta şikayet konusu kişilerle halkın yüzleştirilmesi, kadının kesin olan suçlarının İstanbul'a bildirildikten sonra divânın uygun gördüğü cezanın tatbik edilmesi emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78 s.351, hkm.912, s.352, hkm.912). Bir diğer hükümde ise Hasan Kadı oğlu Abdi, Müderris lâkaplı Tiryaki Süleyman ve Ahmet halka sürekli eziyet ettikleri, eşkıyalara muavenette buldukları, topluma yararları olmadıkları nedeniyle şikayet edilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.800, hkm.2087).

Kadıların vergi toplama görevi de reayaya eziyet sebebi olabiliyordu. Mektup gönderen İskilip ve Tahtatarık halkı eski Tosya kadısı Mevlana Abdülhalik'in bedel-i nüzul adı altında kendisine, oğluna ve yardımcısına akçe topladığını, askeri sınıf namına ise halktan erzak aldığını fakat Ordu-yu Hümâyun'a tam teslim etmediğini belirterek şikayetçi olmuşlardır. Cevaben gönderilen hükümde; zikredilen kadının ve oğlunun reayadan tahsil ettikleri para ve erzakların sahiplerine geri verilmesi emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.514, hkm.1321).

Divâna gelen şikayetlerde içki içen, sahte senet hazırlayan kadıların da var olduğu görülmektedir. Merzifon halkı gönderdiği mektupta; eski Merzifon kadısı Nuh'un mahkemesinde seyfiye ricâliyle içki içtiğini, Müslümanlara kötü sözler sarf ettiğini, bazı kişileri yaraladığını, davaları objektif ve hukuka uygun çözmediğini, önceki kadıların ve ölenlerin hakkında dedikodu yaptığını, sahte senet düzenleyerek evlere, bahçelere el koyduğunu, halktan tahsil ettiği akçelerin tümünü hazineye vermediğini anlatmış ve şikayetçi olmuşlardır (BOA.MD.Nr.78, s154, hkm.394).

4. Şekâvette Bulunan Celâli, Ehl-i Örf ve Ehl-i Şer Zümresinin Cezalandırılması

Osmanlı Devleti'nde şekâvette bulunanlara şer'i ve örfi hukuk kapsamında cezalar tatbik edilmiştir. Kur'an'da eşkıyalık gibi anarşik suçları işleyenler için bahsedilen cezalar katl, idam, ellerin ve ayakların çapraz kesilmesi ve sürgün edilmeleridir (Bardakoğlu, 1993, 473). Eşkıyalara kısas, diyet, aza kesmek, sürgün, kal'a bend, cezire bend, küreğe koymak gibi cezalar da verilebilirdi (Uluçay, 1955, 69).

Ele alınan hükümlerde yağma, darp, adam öldürme gibi suçları işleyen Celâlilerin mahkemeye çıkarılmaları ve şeriata uygun yargılanmaları istenmiştir. Divriği kadısına gönderilen hükümde; Karaşeyhoğlu Hüseyin'in halkı yağmalayıp eşyalarını aldığı, fukaralara çeşitli zulümlerde bulunduğu, bozgunculuk ve eşkıyalık yaptığı için yakalanması ve şeriata uygun yargılanması emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.69, hkm.184). Bazı eşkıyaların ise buldukları yerde mahkemeye çıkarılmadan direkt İstanbul'a gönderilmeleri emredilmiştir. Ali adlı eşkıyaya tabi olan Timurcuoğlu Hüseyin, Yörük Murat ve diğer Ali'nin otuz-kırk eşkıya ile insanları darp ettikleri ve öldürdükleri için yakalanmaları ve merkeze gönderilmeleri emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.8, hkm.19).

Şekâvette bulunan ehl-i örf zümresi ise mahkemeye çıkarılarak şeriata uygun ceza almalarının yanı sıra tımarlarının elinden alınması, ulufelerinin kesilmesi, mensubu oldukları zümreden çıkarılmaları gibi cezalarla da karşı karşıya kalmışlardır. Sivas sancağına bağlı Ortapare kazasında tımarlı sipahi olan Mehmed'in halka eziyet etmesi üzerine tımarının elinden alınması ve mahkemeye çıkarılması emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.363, hkm.939). Divriği sancağında sakin olan Osman'ın da eşkıyalığı sebebiyle tımarı elinden alınmış ancak şekâvete devam etmesi sebebiyle yeniden yargılanması emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.591, hkm.1520). Eğin kazasında bulunan Malkoç Arabgir'in ise reayaya zulümde bulunması sebebiyle ulufesi kesilmiş ayrıca bağlı bulunduğu zümreden de ihraç edilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.771, hkm.201).

Halka zulümde bulunan ehl-i şer sınıfına ise müsadere ve sürgün gibi cezalar tatbik edilmiştir. Sahte senetle evleri-bağları zapt eden, dedikodu yapan, şeriata uygun yargılama yapmayan Kadı Nuh'un sahip olduğu malların hazineye aktarılması emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.154, hkm.394). Eşkıyalık yapan Hasan Kadioğlu Abdi, Müderris lâkaplı Süleyman ve Ahmet'in ise mallarının satılarak mağdur ettikleri kişilerin zararlarının karşılanması ve görevden alındıktan sonra sürgüne gönderilmeleri emredilmiştir (BOA.MD.Nr.78, s.800, hkm.2087).

Sonuç

Osmanlı Tarihi araştırmalarında önemli bir yeri olan Mühimme Defterleri Divân-ı Hümâyun'da alınan kararları ihtiva etmektedir. Bu özelliği itibariyle zikredilen defterlerdeki hükümler Osmanlı gündemini teşkil eden malî, içtimai, siyasi ve askerî olayların bir yansımasıdır. Araştırmamızın ana kaynağı olan 78 Numaralı Mühimme Defteri de 17. yüzyıl başlarına denk gelen zaman dilimini içermektedir. Çalışmamızda bu yıllarda Rum Eyaleti'nde yaşanan eşkıyalık hareketleri ile ilgili hükümler incelenerek eşkıyalıkların mahiyeti, kimler tarafından yapıldığı ve ne gibi cezalar aldıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Celâliler, ehl-i örf ve ehl-i şer zümreleri Rum Eyaleti'ndeki eşkıyalık hareketlerinin müsebbipleri olmuştur. Celâli taifesi tarafından yapılan eşkıyalıkların geneli yağma, hırsızlık, darp ve katl suretiyle halka karşı olmuştur. İstisnai olarak ehl-i örf zümresine de saldırmışlardır. İşsiz ve yurtsuz kişilerin oluşturduğu bu grup belli bir ideolojiyle hareket etmemiş maddi çıkar peşinde olmuşlardır. Ehl-örf zümresinden olan beylerbeyleri, sancak beyleri gibi görevliler ise devre çıkma adı altında halktan ücretsiz erzak ve mal alma, usulsüz akçe ve vergi toplama yoluyla görevlerini kötüye kullanmışlardır. Seyfiye sınıfının diğer üyeleri olan yeniçeri, tımarlı sipahi gibi görevliler de doğrudan veya eşkiya ile ittifak halinde olarak yağma, yol kesme, hırsızlık, yaralama, katl suretiyle eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. Yargıdan idareye kadar birçok alanda mühim bir yer teşkil eden ehl-i şer mensubu kadılar da oluşan otorite boşluğunu değerlendirmiş ve irtikap suçunu işlemişlerdir. İlgili hükümler incelendiğinde kadıların usulsüz vergi ve akçe tahsil ederek halkı mağdur ettikleri, topladıkları vergilerin tayin olunan miktarını hazineye devretmeyerek ise devleti zarara uğrattıkları tespit edilmiştir. Ayrıca sahte senet hazırlayan, içki içen, şeriata uygun yargılama yapmayan kadıların varlığı da ortaya konmuştur. Osmanlı yönetimi gönderilen şikayet dilekçeleri sebebiyle ya da re'sen gönderdiği hükümlerle suçluların cezalandırılmalarını emretmiştir. Bu cezalar eşkıyaların şeriata uygun yargılandıktan sonra gereğinin yapılması şeklinde olmuştur. Ayrıca ehl-i örf mensuplarına tımarlarının ellerinden alınması, ulufelerinin kesilmesi, ihraç olmaları, ehl-i şer mensuplarına ise müsadere ve sürgün gibi cezalar da tatbik edilmiştir.

Devletin sosyal ve iktisadi bir buhran geçirdiği dönemde yaygınlaşan eşkıyalık hareketleri devletteki zafiyeti, halktaki huzursuzluğu artırmıştır.

KAYNAKÇA

- Acun, F. (2002). Celâli İsyânları (1591-1611). *Türkler*, 9, 695-708.
- Açikel, A. (2008). Rum Eyaleti. *DİA*, 225-226.
- Akdağ, M. (1946). Celâli İsyânlarının Başlaması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 4(1), 23-50.
- Akdağ, M. (1958). Celâli Fetret. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 16(1-2), 53-107.
- Akdağ, M. (1995). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyânları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aynı Ali, E. (1964). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı Ve Bunların Mali Güçleri*. (H. Tuncer, Çev.) Ankara: Gürsoy Basımevi.
- Bardakoğlu, A. (1993). Ceza. *DİA*, 7, 470-478.
- Bardakoğlu, A. (1995). Eşkiya. *DİA*, 11, 463-466.
- Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Beşirli, M. (2017). Sivas Eyalet Valilerinin Bir Eşkiya Önleme Metodu Olarak "Devre Çıkma" Uygulaması ve Ortaya Çıkan Sorunlar (1768-1820). Prof. Dr. Osman Köse (Editör), *Osmanlıdan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*. Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları.
- Braudel, F. (1989). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Cilt 1). İstanbul: Numune Matbaacılık.
- Emecen, F. (1994). Devre Çıkma. *DİA*, 9, 250-251.
- Eyice, S. (2001). Kale. *DİA*, 24, 234-242.
- Griswold, W. (2011). *Anadolu'da Büyük İsyân (1591-1611)*. (Ü. Tansel, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- İlgürel, M. (1993). Celâli İsyânları. *DİA*, 7, 252-257.
- İlgürel, M. (1995). Osmanlılarda Eşkiyalık Hareketleri. *DİA*, 11, 466-469.
- İnalçık, H. (1959). Osmanlılarda Raiyyet Rusûmu. *Belleten*, xxii. (92), 575-610.
- İpşirli, M. (1994). Ehl-i Örf. *DİA*, 10, 519-520.
- İpşirli, M. (2000). İlmiye. *DİA*, 22, 141-145.
- İşbilir, Ö. (2002). Kuyucu Murad Paşa. *DİA*, 26, 507-508.
- Kılıç, C. (2008). Osmanlı İlmiye Sınıfında Kariyer Sistemi. *Turkish Academic Research Review*, 3(1), 153-170.
- Ortaylı, İ. (2001). Osmanlı Devleti'nde Kadı. *DİA*, 24, 69-73.
- Pitcher, D.G. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sami, Ş. (2009). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şahin, İ. (1979). Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale. *Tarih Dergisi*, 32, 905-935.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) 78 Numaralı Mühimme Defteri.
- Uluçay, Ç. M. (1955). 18. ve 19. Yüzyıllard Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri. İstanbul: Berksoy Basımevi.
- Uluçay, Ç. M. (1958). Üç Eşkiya Türküsü. *Türkiyat Mecmuası*, 13, 85-100.
- White, S. (2013). *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*. İstanbul: Alfa Tarih.

EK: Rum Eyaleti'ni ve Sancaklarını Gösteren Harita (İlgili Haritada Rum Eyaleti, Sivas Eyaleti ismiyle zikredilmiştir.) (Pitcher, 2013, Harita 25)

